

บทความที่ :
Article : 8

การเมืองว่าด้วยการเคลื่อนไหวทางสังคม
ของภิกษุณี

Politics on Thai Buddhist Bhikkhunis'
Social Movements

ประพิศ โบราณมูล*, ปิยลักษณ์ โพธิวรรณ*,
และ พัทธกร ศาสนะสุพินธ์*

Prapit Boranmoon*, Piyalak Pothiwan*,
and Phatthakorn Satsanasupin*

* คณะรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม [Faculty of Political Sciences and Public Administration, Maha Sarakham Rajabhat University]; Corresponding author e-mail: prapit101@yahoo.com

บทคัดย่อ

การวิจัยเรื่องนี้มีวัตถุประสงค์นี้ เพื่อศึกษาการสร้างพื้นที่ทางสังคม ความสัมพันธ์เชิงอำนาจ และการเคลื่อนไหวทางสังคมของภิกษุณี โดยได้นำหลักของการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ในการเก็บรวบรวมข้อมูล ซึ่งมีกลุ่มเป้าหมายในการศึกษา ได้แก่ ผู้รู้ (Key Informants) ผู้ปฏิบัติ (Casual Informants) และบุคคลทั่วไป (General Informants) จำนวน 35 คน ปรากฏผลการวิจัย ดังนี้ 1. การสร้างพื้นที่ทางสังคมของภิกษุณีในประเทศไทยสามารถทำได้ในลักษณะของการเผยแพร่พระพุทธศาสนา การฝึกอบรมคุณธรรม จริยธรรม ศีลธรรมแก่พุทธศาสนิกชนและการเผยแพร่พระพุทธศาสนาในสื่อมวลชนทุกแขนงด้วยการยึดพระธรรมวินัยอย่างเคร่งครัด แต่ก็มีกรให้พื้นที่ทางสังคมแก่ภิกษุณีในการดำเนินการดังกล่าวยังไม่มากเท่าที่ควร เหมือนกับพระสงฆ์ 2. ความสัมพันธ์เชิงอำนาจของภิกษุณีที่มีต่อศาสนาในวัฒนธรรมไทย เป็นการนำเสนอความแตกต่างระหว่างเพศหญิงและเพศชายทางสรีระได้นำไปสู่ความเชื่อที่ว่าผู้หญิงและผู้ชายมีความแตกต่างกันในทางอื่นๆ ด้วยไม่ว่าจะเป็นในเรื่องสติปัญญา ความสามารถ ความถนัด จิตใจ และอารมณ์ ไม่สามารถเปลี่ยนแปลงได้นำไปสู่สถานะของผู้หญิงที่ด้อยกว่าผู้ชาย 3. การเคลื่อนไหวทางสังคมของภิกษุณีภายใต้กฎหมายคณะสงฆ์ของไทยเป็นการเคลื่อนไหวของภิกษุณีเพื่อไม่ให้มองว่าผู้หญิงเป็นเพศที่นำมาซึ่งอันตรายต่างๆ การไม่ยอมรับวิธีการต่างๆ ที่จะช่วยให้ผู้หญิงสามารถบวชเป็นภิกษุณีได้จนส่งผลให้เสรีภาพในพระพุทธศาสนาที่ผู้หญิงพึงจะได้รับมีการดำเนินการไปอย่างไม่เสมอภาคเท่าเทียมกับผู้ชาย

คำสำคัญ: การเมือง; การเคลื่อนไหวทางสังคม; ภิกษุณี

Abstract

The research served specific purposes to investigate Thai Buddhist bhikkhunis' (female Buddhist monks) instigation in social domains (to become a legally ordained figure), pursue their wielding relations with Thai Monastic Order (Thai Sangha clergy), and monitor their social movements. It was derived from the qualitative research. Target purposive sampling groups included key Informants, casual Informants and general informants 35 peoples. Findings have found the following outcomes. 1. Thai Buddhist bhikkhunis' instigation in Thai social domains have found their regular, rigid roles in in fields of propagation, moral and ethical trainings as well as playing their such roles through all channels of mass media. As bhikkhunis, they have to stringently undergo more conduct codes than Buddhist male monks have performed. 2. Their wielding relations in Thai cultures with Thai Monastic Order have shown myriad uniqueness. It is a presentation between female and male physiques that lead to the belief that they are rather different in other aspects, no matters they are their wisdom, ability, competency, mind, and emotions. These are unable to change, leading to acknowledge that the female status is more inferior than the male one. 3. Buddhist bhikkhunis' social movements under Thai Monastic Order's laws have revealed the matter of sexism. The unrecognition of different methods to help women be able to be legalized as a bhikkhuni is not carried out. Thus, it results in making freedom of women's rights unequal to men in Buddhism.

Keywords: Politicization; Social Movements; Buddhist Bhikkhunis

บทนำ

พระพุทธศาสนาได้มีส่วนช่วยในการกล่อมเกลาจิตใจของมนุษย์ที่มักจะถูกครอบงำด้วยอำนาจกิเลสต่างๆ เช่น ความโลภ ความโกรธ ความหลง หรืออำนาจของการยึดถือในเรื่องสิ่งลึกลับ จนจิตใจไม่เป็นอิสระต้องตกอยู่ในอำนาจของสิ่งเหล่านั้น แต่เมื่อพระพุทธศาสนาอุบัติขึ้นพร้อมกับหลักพุทธธรรม พระพุทธศาสนาจึงเปรียบเสมือนเป็นศาสนาแห่งปัญญา ประเทศไทยเป็นอีกประเทศหนึ่งที่มีประชาชนนับถือพระพุทธศาสนาจำนวนมาก เนื่องจากชาวพุทธเชื่อว่าพระพุทธเจ้าทรงเน้นหลักคำสอนตามศีล สมาธิ และปัญญา โดยยืนอยู่บนเหตุและผลเสมอซึ่งคนไทยที่นับถือศาสนาพุทธอย่างเคร่งครัดได้อาศัยหลักดังกล่าวไปใช้ในชีวิตประจำวันและยังเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวทางด้านจิตใจให้กับมนุษย์ที่มีความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตของคนไทยและเป็นพื้นฐานของสังคมไทยมาช้านานอีกทั้งยังทำให้สังคมไทยเกิดความมั่นคง เกิดความสงบสุข เกิดความรัก ความสามัคคี เกิดความเป็นหนึ่งเดียวของคนในชาติและยังเป็นสัญลักษณ์ที่สะท้อนให้เห็นถึงสิ่งที่ตั้งงาม สำหรับประเทศไทย พบว่า มีการติดต่อรับเอาพุทธศาสนาจากประเทศศรีลังกาในสมัยสุโขทัยประมาณพุทธศตวรรษที่ 18 และนับตั้งแต่นั้นเป็นต้นไป ไทยและศรีลังกาก็มีการติดต่อในด้านพระศาสนาอย่างต่อเนื่อง (Kanai Lal Hazra, 2002 : 134-135) คณะสงฆ์ไทยยุคแรกที่ได้รับการอุปสมบทจากประเทศศรีลังกาเรียกว่า “ลังกาวงศ์” ครั้นเมื่อพุทธศาสนาในประเทศไทยศรีลังกาถูกกวาดล้างเมื่อปี พ.ศ. 1570 กษัตริย์ ศรีลังกาต้องการฟื้นฟูพุทธศาสนาขึ้นใหม่ จึงได้ส่งกุลบุตรชาวศรีลังกามารับการอุปสมบทจากคณะภิกษุสงฆ์ไทย เรียกพระภิกษุศรีลังกาในสังกัดนี้ว่า “สยามนิกาย” จะเห็นได้ว่าทั้งไทยและศรีลังกาต่างก็มีความสัมพันธ์ในด้านพระศาสนาฉันมิตร เมื่อคณะสงฆ์ของฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งขาดสูญไปฝ่ายที่คณะสงฆ์ยังมีมั่นคงก็ให้หยาบยืมสายการบวชด้วยดีเสมอมา

การบวชในพระพุทธศาสนาของไทยมีหลักเกณฑ์ที่ถือปฏิบัติกันมาคือ เมื่อชายไทยอายุครบ 20 ปีบริบูรณ์จะต้องเข้ารับการบวชเป็นภิกษุสงฆ์เพื่อศึกษาหลักธรรม คำสอน พระธรรมวินัยของพระพุทธเจ้า สืบสานวัฒนธรรมประเพณีและยังเป็นการแสดงให้เห็นถึงความกตัญญูต่องานที่ต่อบิดามารดาด้วย ภิกษุสงฆ์ได้เข้ามาศึกษาหาความรู้ในด้านพระธรรม เป็นการเรียนรู้โลกธรรมะ ทำให้คนดำเนินชีวิตอยู่ในศีลธรรม มีสติปัญญา มีวินัย และอยู่ในหลักทางสายกลางตามหลักคำสอนในพระพุทธศาสนา

อย่างไรก็ตามจากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่ผ่านมาไม่น่าปรากฏว่าประเทศไทยเคยมีภิกษุณีสงฆ์มาก่อนทำให้โครงสร้างพุทธบริษัทในประเทศไทยมีเพียง 3 บริษัทเท่านั้นคือ ภิกษุ อุบาสก และอุบาสิกา ส่วนสตรีในสมัยพุทธกาลจะเป็นผู้หญิงที่มีความเกี่ยวเนื่องในการเป็นแม่บ้านแม่เรือน มีหน้าที่รับผิดชอบในเรื่องของความเป็นอยู่ของคนภายในบ้าน ทำให้สตรีถูกจำกัดสิทธิ หน้าที่และสถานภาพของตนเอง แต่ผู้ชายส่วนใหญ่เมื่อออกบวชแล้วก็จะจาริกแสวงบุญ เช่น พระอนานที่ได้ออกบวชพร้อมกับเจ้าชายอนรุทธะและอุบาสิ เมื่อท่านบวชแล้วได้ฟังโอวาทจากพระปทุมมมัตตานี จนบรรลุเป็นพระโสดาบันที่เป็นเอตทัคคะในทางผู้เป็นพหูสูตและเป็นบุคคลหนึ่งที่สืบทอดหลักพระธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนาไว้ ส่วนสตรีที่สนใจมีความศรัทธาที่จะขอเข้ารับบวชเพื่อบรรลุในพระธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนาก็มีเป็นจำนวนมาก ซึ่งสถานภาพสตรีไทยในอดีต นับตั้งแต่สมัยอยุธยาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ยุคปรับปรุงประเทศยังไม่ได้รับการยกย่องหรือเปิดโอกาสให้มีสิทธิเท่าเทียมกับชาย และต่ำต้อยกว่าบุรุษหลายด้าน สาเหตุที่ทำให้สตรีไทยไม่ได้รับความเท่าเทียมเช่นนี้ มีสาเหตุมาจากอิทธิพลคติทางพุทธศาสนา ขนบธรรมเนียมประเพณีในสังคมไทย และการกำหนดสิทธิทางกฎหมายในด้านอิทธิพลคติทางพุทธศาสนา มีรากฐานความคิดที่ว่าสตรีเพศเป็นผู้ก่อให้เกิดกิเลสแก่บุรุษซึ่งเป็นอุปสรรคสำคัญในการที่บุรุษจะเอาชนะสู่การหลุดพ้นเมื่อคติทางพุทธศาสนาได้กำหนดสถานภาพของสตรีให้เป็นเช่นนั้น จึงเกิดความคิดตามมามากกว่าการเป็นเพศชายหรือเพศหญิงนั้นสืบเนื่องมาจากผลบุญและผลกรรม การเป็นสตรีเป็นผลจากการที่ได้ทำกรรมสะสมมาในอดีตจึงต้องเกิดมาเป็นหญิงเพื่อชดใช้กรรม ผลจากคติทางพุทธศาสนาจึงทำให้ฐานะของสตรีถูกกำหนดให้ต่ำกว่าบุรุษ แม้ในสมัยพุทธกาลสตรีสามารถบวชเป็นภิกษุณีได้ แต่ต่อมากการบวชเป็นภิกษุณีได้ถูกยกเลิกทำให้สตรีมีโอกาสดกต่างจากบุรุษ เช่นมิให้สตรีบวชเป็นภิกษุได้ (ปิยะนาถ อังควาณิกกุล, 2560: 83-91)

ประเทศไทยแม้ประชาชนส่วนใหญ่นับถือพุทธศาสนาแต่ด้วยความหลากหลายทางวัฒนธรรมที่เป็นตัวต่อหุ้มหลักอันเป็นแก่นแท้ของพุทธศาสนา ทำให้กระแสวัฒนธรรมต่าง ๆ ในโลกยุคโลกาภิวัตน์ทำให้ความเข้าใจในพุทธศาสนาเป็นความเข้าใจเพียงภายนอกส่งผลถึงการถือปฏิบัติด้วยความเข้าใจในทางที่ผิดต่อหลักคำสอนในพุทธศาสนา ประกอบกับพุทธศาสนาที่มีการแตกแยกออกเป็นนิกายต่างๆ ล้วนเป็น

ปัจจัยที่ก่อให้เกิดการเลือกปฏิบัติต่อสตรีในพุทธศาสนา ทั้งที่มนุษย์มีศักยภาพในอิสรภาพต่อการพัฒนาตนเองอีกทั้งเป็นศาสนาที่บุคคลมีสิทธิที่จะปฏิบัติตามคำสอนแห่งพระพุทธศาสนาได้โดยปราศจากการเลือกปฏิบัติด้วยเหตุแห่งความแตกต่างทางด้านเพศ วรณะ เชื้อชาติ อายุ ดังนั้นถ้าสิทธิในการพัฒนาตนเองถูกกีดกันหรือถูกจำกัดไม่ว่าจะในรูปแบบใดก็ตามย่อมเป็นสิทธิอันชอบธรรมที่จะดิ้นรน ขวนขวายเพื่อให้ได้สิทธินั้นโดยเฉพาะสิทธิของสตรีในพุทธศาสนาด้วยการหยิบยกเอาเรื่องของวัฒนธรรม ศาสนา และกฎหมายขึ้นมาวิเคราะห์เพื่อเป็นแนวทางอธิบายและแสวงหาคำตอบต่อปัญหาสิทธิเสรีภาพในวิถีชีวิตของมนุษย์และสังคมจากกติกาของสังคมที่เกี่ยวกับความเชื่อทางศาสนา เนื่องจากวัฒนธรรม ความเชื่อ ได้ก่อให้เกิดจารีตประเพณีที่เป็นกรอบปฏิบัติของคนในสังคม และแม้ความเชื่อในพุทธศาสนาที่แตกต่างกันทำให้เกิดคณะสงฆ์ไทยแบ่งเป็นนิกายประกอบกับวิธีปฏิบัติตามความเชื่อที่แตกต่างกันทำให้เกิดข้อขัดแย้งขึ้นในสังคมแห่งสงฆ์ จึงเป็นหน้าที่ของกฎหมายที่จะเข้าไปเป็นกลไกกำกับดูแลพฤติกรรมของประชาชนรวมถึงคณะสงฆ์ เนื่องจากคณะสงฆ์ถือว่าเป็นพลเมืองของประเทศอีกฐานะหนึ่งจึงต้องถูกกำกับและปกครองโดยกฎหมาย ประกอบกับพระราชบัญญัติคณะสงฆ์เป็นข้อบังคับที่ใช้ครอบคลุมถึงทุกคนแม้ไม่ได้บวชเป็นพระสงฆ์ก็ตามซึ่งหากพิจารณาว่าพระวินัยตามพระไตรปิฎกถือว่าเป็นธรรมนูญของสงฆ์ที่วางกฎเกณฑ์ให้พระสงฆ์อยู่ร่วมกันด้วยดีให้มีการปฏิบัติเป็นไปในทิศทางเดียวกันหากพิจารณาการสืบทอดเผยแผ่คำสอนของพระพุทธศาสนาแล้วจะพบว่าในพระธรรมวินัยนั้นภิกษุณี สามเณรี ถือเป็นสมาชิกแห่งสงฆ์ในพุทธศาสนาด้วยเช่นกัน โดยเฉพาะพุทธศาสนาในประเทศไทยที่ถว้วัฒนธรรม ความเชื่อและประเพณีปฏิบัติของศาสนาอื่นดูที่มีทัศนคติต่อสตรีในด้านลบที่ถือปฏิบัติโดยพราหมณ์นับตั้งแต่สมัยอยุธยาส่งผลให้บทบาทของผู้หญิงไทยตกอยู่ภายใต้กติกาทางสังคมที่ผู้ชายเป็นผู้กำหนดขึ้นทั้งสิ้น ดังนั้นผู้หญิงในสังคมไทยในพื้นที่ทางศาสนาจึงมีสถานะเพียงผู้ปฏิบัติศาสนาโดยไม่มีโอกาสในการเป็นผู้สืบศาสนาเหมือนกับผู้ชาย แม้ว่าภิกษุณีจะเป็นหนึ่งในสมาชิกแห่งสงฆ์และเป็นหนึ่งในพุทธบริษัททั้งสี่แห่งพระพุทธศาสนาซึ่งพระพุทธองค์ทรงกำหนดไว้ให้เป็นผู้สืบทอดคำสอนแห่งพระพุทธศาสนา ได้แก่ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา

ต่อมาเมื่อสถาบันสงฆ์ไทยอยู่ภายใต้การปกครองแห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 โดยมีมหาเถรสมาคมซึ่งเป็นองคคพพหนึ่งแห่งสถาบันสงฆ์ไทยตาม

มาตรา 18 ทำหน้าที่ในการปกครองสงฆ์ไทยให้เป็นไปโดยเรียบร้อยและมีอำนาจในการออกข้อบังคับ วางระเบียบ หรือออกคำสั่งที่ไม่ขัดหรือแย้งกับพุทธบัญญัติหรือพระธรรมวินัย ทำให้การรับบุคคลเข้าเป็นสมาชิกแห่งสงฆ์ไทยจึงต้องปฏิบัติตามหลักเกณฑ์ที่กำหนดโดยมหาเถรสมาคมที่อาศัยอำนาจแห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 (พระวิชาย จูมครอง (วุฑฒิโก) และประเทือง ม่วงอ่อน, 2561: 92 – 93) ดังนั้นคำวินิจฉัยของมหาเถรสมาคมซึ่งมีสมเด็จพระสังฆราชฯ เป็นประธานกรรมการมหาเถรสมาคมที่ออกโดยอาศัยอำนาจแห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 ตามความในมาตรา 12 ในการประชุมครั้งที่ 28/2527 และครั้งที่ 18/2530 ที่ประกาศห้ามภิกษุสงฆ์ทำพิธีอุปสมบทแก่สตรีเป็นภิกษุณีและพระวรธรรมคตสมเด็จพระญาณสังวรสมเด็จพระสังฆราชสกลมหาสังฆปริณายก เมื่อวันที่ 27 พฤษภาคม 2544 ที่ทรงห้ามภิกษุบวชสตรีเป็นภิกษุณี และให้ถือเป็นแนวทางปฏิบัติแห่งคณะสงฆ์เถรวาทในประเทศไทยเป็นคำสั่งที่ออกโดยอาศัยอำนาจตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 สงฆ์ไทยจำต้องถือปฏิบัติตามในฐานะที่เป็นพลเมืองแห่งรัฐ หนึ่งสำหรับการบวชสตรีที่เรียกว่า อัญญาจักอุปสัมปทาซึ่งเป็นการบวชในสำนักสงฆ์โดยสงฆ์สองฝ่ายกล่าวคือในสำนักภิกษุณีสงฆ์และในสำนักภิกษุสงฆ์ โดยมีพระปวัตตินีเป็นพระอุปัชฌาย์ในฝ่ายสำนักภิกษุณีสงฆ์ ซึ่งภิกษุณีจะทำหน้าที่ในการสอบถามอันตรายิกระกรรมเพื่อประกาศให้สงฆ์ทราบก่อนที่จะนำไปสู่การอุปสมบทในสำนักภิกษุสงฆ์ตามขั้นตอนแห่งพุทธบัญญัติ แต่เนื่องจากพระปวัตตินีในฐานะผู้ทำการบรรพชาอุปสมบทแก่สตรีนั้นจำต้องได้รับการแต่งตั้งโดยสงฆ์เช่นเดียวกับฝ่ายภิกษุสงฆ์ที่พระอุปัชฌาย์ต้องได้รับการแต่งตั้งโดยสงฆ์ เมื่อไม่ปรากฏหลักเกณฑ์แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 ว่าด้วยการแต่งตั้งและอำนาจหน้าที่ของปวัตตินีเพื่อทำหน้าที่ในการทำการบรรพชาอุปสมบทแก่สตรีเป็นภิกษุณีให้สอดคล้องต้องตามพุทธบัญญัติแล้ว จึงเกิดข้อขัดแย้งต่อการอุปสมบทในฝ่ายสำนักภิกษุณีสงฆ์ซึ่งหากเปรียบเทียบกับกรณีของพระอุปัชฌาย์ผู้ทำหน้าที่บรรพชาอุปสมบทแก่สามเณรและภิกษุแล้วจะพบว่าหากพระอุปัชฌาย์มิได้รับการแต่งตั้งให้ถูกต้องตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 มาตรา 23 จะทำการบวชแก่ผู้ใดมิได้แม้ว่าจะเป็นการอุปสมบทโดยพระอุปัชฌาย์ของต่างประเทศก็ตามแต่เมื่อมิได้รับการแต่งตั้งให้เป็นพระอุปัชฌาย์ตามพระราชบัญญัตินี้แม้ว่าการบวชจะกระทำถูกต้องตาม

พระวินัยหาได้เป็นภิกษุสงฆ์ที่ถูกต้องตามกฎหมายไทยไม่ตามคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 378/2499 (พรพรรณ จัยสิทธิ์, 2547: 82-83)

ท่ามกลางกระแสการแสดงความเห็นและเหตุผลที่แตกต่างกันนั้นฝ่ายที่ไม่เห็นด้วยได้ยึดถือพระไตรปิฎกว่าการอุปสมบทภิกษุณีในปัจจุบันว่าไม่สามารถจะทำได้เนื่องจากภิกษุณีสงฆ์สูญสิ้นไปแล้วในการบวชพระภิกษุณีให้ถูกต้องนั้นจะต้องบวชด้วยภิกษุณีสงฆ์ก่อนแล้วจึงมีภิกษุสงฆ์รับรอง แต่ปัจจุบันภิกษุณีสงฆ์ขาดสูญไปแล้ว สำหรับเหตุผลของฝ่ายที่สนับสนุนให้มีการบวชภิกษุณีขึ้นในสังคมไทยได้ชี้ให้เห็นตัวอย่างของภิกษุณีสงฆ์ประเทศศรีลังกาซึ่งได้รับการอุปสมบทโดยภิกษุณีสงฆ์และภิกษุสงฆ์ฝ่ายมหายานที่ประเทศได้เห็นว่าขั้นตอนต่างๆ เป็นไปอย่างถูกต้องตามกระบวนการบวชภิกษุณีตั้งแต่ขั้นเป็นสามเณรี ลิกขมานา ซึ่งเป็นการสืบต่อภิกษุณีสงฆ์ในปัจจุบันปัญหาการอุปสมบทเป็นภิกษุณีได้หรือไม่ได้ในสังคมไทยเป็น “เรื่องร้อน” ที่เริ่มปะทุขึ้นแล้วในขณะนี้และได้มีการเคลื่อนไหวด้วยการรณรงค์ทางสื่อมวลชน มีการบรรยายอภิปรายการวิพากษ์วิจารณ์และเรียกร้องขึ้นโดยอ้างสิทธิทางกฎหมายผ่านสถาบันการเมืองและผ่านทางสถาบันสงฆ์รวมทั้งสถาบันการศึกษา เป็นต้น เพื่อหาแนวร่วมสนับสนุนอยู่เสมอปรากฏการณ์นี้นับแต่จรรยาจนกลายเป็นข้อพิพาทข้อถกเถียงและเป็นปัญหาทางสังคมสงฆ์ของพุทธศาสนิกเถรวาทไทย จึงจำเป็นต้องมีการศึกษาหาคำตอบหรือมาตรการจากแหล่งความรู้ที่เชื่อถือได้พัฒนาการของภิกษุณีในพระพุทธศาสนา การที่จะเข้าใจและเห็นปัญหาเกี่ยวกับภิกษุณีในพระพุทธศาสนาอย่างถูกต้องและสามารถหาทางที่จะแก้ไขอันเหมาะสมสอดคล้องกับธรรมวินัย (พลเผ่า เพ็งวิภาส, 2561: 122) เพราะภิกษุณี เป็นคำที่ใช้เรียก นักบวชหญิงในพระพุทธศาสนา ซึ่งเป็นคำศัพท์เฉพาะใช้กับสตรีที่ได้อุปสมบทแล้ว หรือพระผู้หญิงในทางพระพุทธศาสนา แต่มีลักษณะต่างจากแม่ชี เพราะแม่ชีเป็นเพียงอุบาสิกาหรือพุทธศาสนิกชนผู้หญิงที่ถือศีล 8 ข้อ แต่ภิกษุณีจะต้องถือศีล 311 ข้อสำหรับภิกษุณีจะมีอยู่สองลักษณะ คือ 1) ภิกษุณีฝ่ายเถรวาท ในสายเถรวาทสืบวงศ์มาแต่สมัยพุทธกาลด้วยการบวชที่ถูกต้องตามพระวินัยปิฎกเถรวาทจากสงฆ์ทั้งสองฝ่าย และ 2) ภิกษุณีฝ่ายมหายาน เป็นภิกษุณีที่ยังสืบทอดการบวชภิกษุณีมาจนปัจจุบันส่วนการบวชเป็นภิกษุณินั้นจะต้องผ่านการบวชเป็นลิกขมานา คือเป็นสามเณรีที่จะต้องถือศีล 6 ข้ออย่างเคร่งครัดเป็นเวลาสองปีโดยถ้าหากศีลขาดแม้แต่ข้อเดียวจะต้องเริ่มนับใหม่ การบวชเป็นลิกขมานานั้นจะบวชได้ต้องมีอายุครบ 18 ปี

ส่วนการอุปสมบทนั้นจะต้องเข้ารับการอุปสมบทในฝ่ายของภิกษุณีสงฆ์ก่อนแล้วไปเข้าพิธีอุปสมบทในฝ่ายภิกษุสงฆ์อีกครั้งหนึ่งจึงจะเป็นภิกษุณีได้โดยสมบูรณ์ถือเป็นการบวชทั้งในสองฝ่ายสงฆ์อย่างครบถ้วน

สำหรับในพระพุทธศาสนานั้นผู้หญิงมีสถานภาพ บทบาท สิทธิเสรีภาพและโอกาสในการบวชเท่ากับผู้ชาย แต่เงื่อนไขการบวชของภิกษุณีและภิกษุสงฆ์มีความแตกต่างกัน คือ วินัยของภิกษุณีจะมีมากกว่าภิกษุสงฆ์ โดยภิกษุณีจะต้องถือศีล 311 ข้อ ส่วนภิกษุสงฆ์จะต้องถือศีลเพียง 227 ข้อ ทั้งนี้เพราะผู้หญิงมีข้อจำกัดในการดำรงชีพมากกว่าผู้ชายและจากการที่สภาพสังคมไทยที่เปลี่ยนแปลงทำให้การบวชภิกษุณีขาดความต่อเนื่อง(ขาดสูญวงศ์) คือ ไม่มีบุคคลที่จะสืบทอดการบวชเป็นภิกษุณีในพระพุทธศาสนา อีกทั้งการบวชเป็นภิกษุณีทำได้ยากมากขึ้นและส่งผลทำให้ไม่มีภิกษุณีในปัจจุบัน รวมทั้งในปัจจุบันมีภิกษุณีบางรูปได้ลุกขึ้นมาต่อสู้เพื่อต้องการที่จะให้สังคมเห็นสถานภาพและบทบาทของภิกษุณีมากขึ้น และสังคมยังให้สิทธิ สถานภาพและบทบาททางสังคมแก่สตรีอย่างไม่เท่าเทียมกันระหว่างชายกับหญิงทำให้เกิดความเหลื่อมล้ำในทางสังคม เกิดการเคลื่อนไหวเพื่อเรียกร้องสิทธิ เสรีภาพ สถานภาพและความเสมอภาคให้กับสตรีเพิ่มมากขึ้นดังเช่นกรณีของภิกษุณีที่ยังเกิดความเหลื่อมล้ำในทางพระพุทธศาสนาด้วยทั้งที่ในครั้งสมัยพุทธกาลที่ในคำตรัสของพระพุทธเจ้าทรงแสดงให้เห็นว่าผู้ที่บวชแล้วจะสืบทอดหลักธรรมทางพระพุทธศาสนานั้นสามารถแบ่งได้สี่ประเภท คือ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก และอุบาสิกา แต่ในปัจจุบันนี้ไม่มีภิกษุณีแล้วในพระพุทธศาสนาซึ่งจะเห็นได้ว่าได้มีการพยายามที่จะรื้อฟื้นภิกษุณีในประเทศไทยเกิดขึ้นอีกครั้ง จากการบวชของ รศ.ดร.ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์ เมื่อ พ.ศ. 2544 จากเหตุการณ์นี้เองได้ก่อให้เกิดกระแสวิพากษ์วิจารณ์ในสังคมไทยอย่างมากทั้งในลักษณะที่เห็นด้วยและไม่เห็นด้วยหากกล่าวโดยสรุปจากความคิดเห็นต่อการบวชภิกษุณีในประเทศไทยที่พิจารณาจากพระธรรมวินัย ตามกรอบแนวความคิดของเถรวาทไทยและบริบททางสังคมและวัฒนธรรมข้างต้นจะเห็นได้ว่าภิกษุณีของฝ่ายเถรวาทนั้นได้สูญวงศ์ไปแล้ว ดังนั้นการที่จะจัดให้มีการบวชภิกษุณีในประเทศไทยอีกนั้นเป็นสิ่งที่เป็นไปได้ด้วยข้อจำกัดด้านพระธรรมวินัย จารีตประเพณี รวมถึงข้อสงสัยในการบวชและการสืบต่อภิกษุณีที่มีมาในปัจจุบัน อย่างไรก็ตามการที่จะบวชจากประเทศอื่นและกลับมาอยู่ประเทศไทยโดยแสดงอัตลักษณ์ของภิกษุณีจากประเทศนั้นๆ อย่างชัดเจนก็สามารถทำได้

ได้เช่นเดียวกับนิยามหายานที่มีอยู่ในประเทศไทยดังเช่นจากการศึกษาเกี่ยวกับบทบาทของภิกษุณีนิยามหายานที่มีส่วนช่วยในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในประเทศไทยแต่ทั้งนี้ก็ขึ้นอยู่กับกรอบยอมรับของสังคมอีกครั้งหนึ่งส่วนประเด็นในพระธรรมวินัยและจารีตประเพณีนั้นก็อยู่ที่การปฏิบัติโดยถือประโยชน์ของการบวชเป็นที่ตั้ง

จากที่กล่าวมาแล้วในช่วงต้นจึงทำให้ผู้วิจัยมีความสนใจที่จะทำการศึกษาวิจัยเรื่อง การเมืองว่าด้วยการเคลื่อนไหวทางสังคมของภิกษุณีเพื่อศึกษาการเคลื่อนไหวทางสังคม การสร้างพื้นที่ทางสังคม และความสัมพันธ์เชิงอำนาจของภิกษุณีในประเทศไทยว่ามีขอบเขตอย่างไรรวมทั้งศึกษาถึงทิศทางและอนาคตของภิกษุในประเทศไทย

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาการสร้างพื้นที่ทางสังคมของภิกษุณีในประเทศไทย
2. เพื่อศึกษาความสัมพันธ์เชิงอำนาจของภิกษุณีที่มีต่อศาสนาในวัฒนธรรมไทย
3. เพื่อศึกษาการเคลื่อนไหวทางสังคมของภิกษุณีภายใต้กฎหมายคณะสงฆ์ของไทย

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยในครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ(Qualitative Research) เป็นหลัก ด้วยการศึกษาค้นคว้าข้อมูลเกี่ยวกับการเคลื่อนไหวทางสังคม การสร้างพื้นที่ทางสังคม และความสัมพันธ์เชิงอำนาจของภิกษุณี รวมทั้งศึกษาเกี่ยวกับภิกษุณีในพระไตรปิฎกซึ่งมีขอบเขตในการวิจัย ดังนี้

1. ด้านกลุ่มเป้าหมายในการศึกษา ได้แก่
 - 1.1 ผู้รู้ (Key Informants) จำนวน 10 รูป ประกอบด้วย ภิกษุณีที่เป็นผู้ปกครองในสำนักภิกษุณี
 - 1.2 ผู้ปฏิบัติ (Casual Informants) จำนวน 5 รูป ประกอบด้วยภิกษุณีที่อยู่ในปกครองสำนักภิกษุณี

1.3 บุคคลทั่วไป (General Informants) จำนวน 20 คน ประกอบด้วย เจ้าคณะจังหวัด ผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาประจำจังหวัด นักวิชาการ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ครอบครัวยุคใหม่ของภิกษุณี และประชาชนที่อยู่ในพื้นที่ที่วิจัย

2. ด้านเนื้อหา ได้แก่ การศึกษาเกี่ยวกับการเคลื่อนไหวทางสังคม การสร้างพื้นที่ทางสังคม และความสัมพันธ์เชิงอำนาจของภิกษุณี

3. ด้านพื้นที่ ได้แก่ 1) สำนักปฏิบัติธรรมนโรธาราม ตำบลดอยแก้ว อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่ และ 2) ศูนย์พัฒนาจิตและฟื้นฟูสุขภาพ บ้านพระเจ้า ตำบลพระเจ้า อำเภอเชียงขวัญ จังหวัดร้อยเอ็ด ซึ่งเป็นพื้นที่ในการวิจัยเพราะว่าเป็นสำนักภิกษุณีในประเทศไทยที่มีบทบาทเกี่ยวกับการเคลื่อนไหวทางสังคม การสร้างพื้นที่ทางสังคม และความสัมพันธ์เชิงอำนาจของภิกษุณี ในประเทศไทยภายใต้กฎหมายคณะสงฆ์ของไทย

สรุปผลการวิจัย

1. การสร้างพื้นที่ทางสังคมของภิกษุณีในประเทศไทย สามารถทำได้ในลักษณะของการเผยแผ่พระพุทธศาสนา การฝึกอบรมคุณธรรม จริยธรรม ศิลธรรมแก่พุทธศาสนิกชนและการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในสื่อมวลชนทุกแขนงด้วยการยึดพระธรรมวินัยอย่างเคร่งครัด แต่ก็มีกรให้พื้นที่ทางสังคมแก่ภิกษุณีในการดำเนินการดังกล่าวยังไม่มากเท่าที่ควรเหมือนกับพระสงฆ์ นอกจากนี้ยังมีการทำวัตรไหว้พระสวดมนต์ ทำสมาธิภาวนา รับฟังพระพุทธรธรรม เรียนบาลี อภิธรรม นกัธรรม ฝึกการแสดงธรรม ศึกษาพระวินัย ให้การอบรมให้ความรู้แก่ประชาชนในวันสำคัญทางพุทธศาสนา และเทศกาลต่างๆ เป็นประจำและมีการเปิดพื้นที่ทางสังคมด้วยการใช้สื่อออนไลน์ ดังจะเห็นได้จากข้อมูลจากการให้สัมภาษณ์ของผู้ให้ข้อมูล คือ ผู้ให้ข้อมูลกลุ่มที่ 1 รหัส A001 “การลงอุโบสถ การทำสังฆกรรมต่างๆ การทำสาธารณะประโยชน์ การศึกษาเล่าเรียนด้านภาษาบาลี อภิธรรม และอื่นๆ” และ ผู้ให้ข้อมูลกลุ่มที่ 1 รหัส A002 “มีการทำวัตรไหว้พระสวดมนต์ ทำสมาธิภาวนา รับฟังพระพุทธรธรรม เรียนบาลี อภิธรรม นกัธรรม ฝึกการแสดงธรรม ศึกษาพระวินัย ให้การอบรมให้ความรู้แก่ประชาชนในวันสำคัญทางพุทธศาสนา เทศกาลต่างๆ เป็นประจำ และส่วนมากลูกศิษย์ที่เป็นชาวบ้าน

เป็นผู้ประชาสัมพันธ์ผ่านสื่อออนไลน์ สื่อวิทยุ ป้ายไวเนล มีรายการวิทยุหลายแห่งนำ CD ธรรมไปเปิดออกรายการด้วย”

2. ความสัมพันธ์เชิงอำนาจของภิกษุณีที่มีต่อศาสนาในวัฒนธรรมไทย เป็น การนำเสนอความแตกต่างระหว่างเพศหญิงและเพศชายทางสรีระได้นำไปสู่ความเชื่อที่ว่าผู้หญิงและผู้ชายมีความแตกต่างกันในทางอื่นๆ ด้วยไม่ว่าจะเป็นในเรื่องสติปัญญา ความสามารถ ความถนัด จิตใจ และอารมณ์ ไม่สามารถเปลี่ยนแปลงได้นำไปสู่สถานะของผู้หญิงที่ด้อยกว่าผู้ชาย แต่อย่างไรก็ตามภิกษุณีก็ได้แสดงออกซึ่งความสัมพันธ์เชิงอำนาจตามวัฒนธรรมไทยด้วยการมีความเคารพ อ่อนน้อมถ่อมตนต่อคณะสงฆ์ ทำ สามีจิกรรมตามเวลาอันสมควร ตั้งใจปฏิบัติตนตามหลักศีลธรรม 8 มีการรักษาปฏิบัติ ตามพระธรรมวินัยโดยเคร่งครัด เมื่อคณะสงฆ์นิมนต์ไปร่วมงานบุญกุศลก็ให้ความ ร่วมมือและช่วยเหลือพร้อมกับการเข้าไปขอโอวาทและอุโบสถตามพระธรรมวินัย ดังจะ เห็นได้จากข้อมูลจากการให้สัมภาษณ์ของผู้ให้ข้อมูลผู้ให้ข้อมูลกลุ่มที่ 3 รหัส C005 “ภิกษุณีเป็นผู้หญิง ชาวไทยที่เข้าวัดปฏิบัติธรรมในปัจจุบันประมาณร้อยละ 90 เป็น ผู้หญิงในฐานะที่เป็นผู้หญิงด้วยกันน่าจะสื่อสารและนำจิตวิญญาณในด้านวัฒนธรรม คำ สอนมาประพฤติปฏิบัติได้ดีกว่า แต่ภิกษุณีต้องสร้างรากฐานให้มั่นคงและน่าเชื่อถือจะ ทำให้มีสถาบัน/องค์กรให้ความสำคัญ ยอมรับให้การสนับสนุนเหมือนกับสถาบันแม่ชี พร้อมกับทำตัวปกติเหมือนแม่ชีไม่ต้องออกแนวโอ้อวดก็จะทำให้เกิดความศรัทธามาก ด้วยการทำให้เป็นตัวอย่างทำให้อุ อยู่ให้เห็น สอนให้เห็น เน้นรวมกันเป็นองค์กรและ นำสู่การปฏิบัติตามพระธรรมวินัยให้ถูกต้อง(ไม่เพี้ยน) เพราะการจะไปสู่จุดนั้นได้ ภิกษุณีจะต้องเริ่มจากศูนยคือสร้างรากฐาน ความมั่นใจ น่าเชื่อถือก่อนจึงจะประสบ ความสำเร็จได้ทั้งในด้านสังคม ศาสนาและวัฒนธรรม” และผู้ให้ข้อมูลกลุ่มที่ 3 รหัส C003 “จริงๆ แล้วความสัมพันธ์ของภิกษุณีต่อพุทธศาสนาในวัฒนธรรมไทยนั้นไม่มีมา นานแล้ว พระพุทธศาสนาเถรวาททุกๆ ประเทศถือว่า ภิกษุณีไม่มีแล้ว แต่ พระพุทธศาสนาฝ่ายมหายานนั้นเขาถือว่าภิกษุณียังมีอยู่ ส่วนพระพุทธศาสนาเถรวาท หรือหินยานนั้นถือว่าภิกษุณีได้หมดจากโลกนี้ไปนานแล้วโดยเฉพาะในประเทศไทย เนื่องจากผู้หญิงที่ประสงค์จะบวชเป็นภิกษุณีได้นั้นจะต้องบวชด้วยสงฆ์ 2 ฝ่าย คือ เบื้องต้นจะต้องบวชจากภิกษุณีสงฆ์ก่อน หมายความว่า 1. จะต้องมีการอุปสมบทเป็น ภิกษุณี(เหมือนอุปสมบทพระสงฆ์) 2. จะต้องมีการอุปสมบทเป็นภิกษุณี 2 รูป 3. จะต้อง

มีคณาะนั่งหัตถบาทซึ่งเป็นภิกษุณีล้วนๆ ไม่น้อยกว่า 10 รูป จึงจะถือว่าบวชของคัมภีร์เป็นภิกษุณีได้ แต่ในปัจจุบันนี้ประเทศไทยไม่เคยมีพระอุปัชฌาย์เป็นภิกษุณีแม้แต่รูปเดียว ซึ่งถือได้ว่าในประเทศไทยไม่มีภิกษุณีเพราะไม่มีภิกษุณีที่รับรองคัมภีร์ในสังคัมไทย ไม่มีธรรมเนียม ไม่มีวัฒนธรรมไทย แม้ปัจจุบันนี้จะมีผู้หญิงหลายกลุ่มพยายามไปบวชเป็นภิกษุณีในต่างประเทศซึ่งเป็นลัทธิมหายาน และมหาเถรสมาคมองค์การผู้ปกครองคณะสงฆ์สูงสุดก็รับรองไม่ได้ แต่กลุ่มผู้หญิงเหล่านั้นยังพยายามที่จะทำให้สังคัมไทยยอมรับสภาพเป็นภิกษุณีให้ได้ ทั้งๆ ที่ประเทศไทยเราไม่มีพระอุปัชฌาย์ที่เป็นภิกษุณี”

3. การเคลื่อนไหวทางสังคมของภิกษุณีภายใต้กฎหมายคณะสงฆ์ของไทย

เป็นการเคลื่อนไหวของภิกษุณีเพื่อไม่ให้มองว่าผู้หญิงเป็นเพศที่นำมาซึ่งอันตรายต่างๆ การไม่ยอมรับวิธีการต่างๆ ที่จะช่วยให้อาจารย์สามารถบวชเป็นภิกษุณีได้จนส่งผลให้เสรีภาพในพระพุทธศาสนาที่ผู้หญิงพึงจะได้รับมีการดำเนินการไปอย่างไม่เสมอภาคเท่าเทียมกับผู้ชายตามกฎหมายรัฐธรรมนูญรวมทั้งกฎหมายคณะสงฆ์ไทยที่ไม่ให้การรับรองสถานภาพภิกษุณีไม่ว่าจะประกาศตนว่าเป็นมหายานหรือนิกายใดๆ เพราะขัดต่อหลักฐานทางประวัติศาสตร์แต่อย่างไรก็ตามการเคลื่อนไหวทางสังคมของภิกษุณีภายใต้กฎหมายคณะสงฆ์ไทยนั้นมีการเคลื่อนไหวค่อนข้างน้อยเพราะแม้จะมีการเคลื่อนไหวทางสังคมอย่างไรหรือมีความพยายามทุกวิถีทางอย่างไรแล้วก็ตามจะยอมรับให้ถูกต้องไม่ได้ เพราะไม่มีกฎหมายคณะสงฆ์ พ.ร.บ.คณะสงฆ์ฉบับไหนรับรอง ดังจะเห็นได้จากข้อมูลจากการให้สัมภาษณ์ของผู้ให้ข้อมูล คือ ผู้ให้ข้อมูลกลุ่มที่ 3 รหัส C002 “การเคลื่อนไหวทางสังคมของภิกษุณีในพื้นที่บางครั้งหน่วยงานที่กำกับดูแลไม่มีข้อมูลที่เกี่ยวข้องในเรื่องดังกล่าวเท่าที่ควร” ผู้ให้ข้อมูลกลุ่มที่ 3 รหัส C006 “กฎหมายคณะสงฆ์ไทยไม่ให้การรับรองสถานภาพภิกษุณีไม่ว่าจะประกาศตนว่าเป็นมหายานหรือนิกายใดๆ เพราะขัดต่อหลักฐานทางประวัติศาสตร์ ความจริงเรื่องภิกษุณีฝ่ายผู้ที่เรียกตนเองว่าเป็นภิกษุณีจึงมุ่งเป้าหมายให้ประชาชนในชุมชนและทั่วไปยอมรับด้วยวิธีการต่างๆ ดังที่กล่าวมา” และผู้ให้ข้อมูลกลุ่มที่ 3 รหัส C001 “ตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พุทธศักราช 2505 แก้ไขเพิ่มเติม(ฉบับที่ 2) พุทธศักราช 2535 ไม่ได้กำหนดให้มีภิกษุณีไว้ในกฎหมายคณะสงฆ์ของไทย แต่ก็สามารถดำเนินการให้เป็นนิติบุคคลได้ตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ หมวด 2 ส่วนที่ 1 ส่วนที่ 2 และ ส่วนที่ 3 ได้เช่นกัน”

การอภิปรายผล

จากข้อค้นพบที่ได้จากการวิจัยเรื่องนี้แล้ว ผู้วิจัยได้นำมาอภิปรายผลการวิจัย ดังนี้

1. การสร้างพื้นที่ทางสังคมของภิกษุณีในประเทศไทย พบว่า สามารถทำได้ ในลักษณะของการเผยแผ่พระพุทธศาสนา การฝึกอบรมคุณธรรม จริยธรรม ศีลธรรม แก่พุทธศาสนิกชนและการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในสื่อมวลชนทุกแขนงด้วยการยึด พระธรรมวินัยอย่างเคร่งครัดแต่ก็มีการให้พื้นที่ทางสังคมแก่ภิกษุณีในการดำเนินการ ดังกล่าวยังไม่มากเท่าที่ควรเหมือนกับพระสงฆ์ นอกจากนี้ยังมีการทำวัตรให้พระสวดมนต์ ทำสมาธิภาวนา รับฟังพระพุทธรธรรม เรียนบาลี อภิธรรม นกัธรรม ฝึกการแสดงธรรม ศึกษาพระวินัย ให้การอบรมให้ความรู้แก่ประชาชนในวันสำคัญทางพุทธศาสนา และเทศกาลต่างๆ เป็นประจำและมีการเปิดพื้นที่ทางสังคมด้วยการใช้สื่อออนไลน์ ซึ่งถือได้ว่าเป็นการสร้างพื้นที่ทางสังคมอีกอย่างหนึ่งของภิกษุณีในประเทศไทยที่เป็นเช่นนี้ สามารถอภิปรายได้ว่าในการสร้างพื้นที่ทางสังคมของภิกษุณีอาจเป็นในรูปของการจัด กิจกรรมประชุมสัมมนา การเผยแผ่กิจกรรมของภิกษุณีผ่านสื่อมวลชนไม่ว่าจะเป็น วิทยุ โทรทัศน์ อินเทอร์เน็ต เอกสารแผ่นพับ CD หรือ VCD ทั้งนี้เพราะสังคมไทยมีแนวโน้ม ต่อการให้การยอมรับความเป็นภิกษุณีมากขึ้นจากการอาศัยสร้างพื้นที่ทางสังคมด้วยการสื่อสาร สอดคล้องกับงานวิจัยของ พลเผ่า เพ็งวิภาส (2561: 122) พบว่าในการเผยแผ่คำสอนของพระพุทธศาสนานั้นอาจทำได้หลายวิธีเช่น แสดงธรรม การสอนธรรม การปฏิบัติให้เห็นเป็นแบบอย่าง โดยสามารถทำได้ภายในอาราม(วัด)หรือนอกอาราม(วัด) การเผยแผ่คำสอนภายในอารามในสมัยพุทธกาลทำได้ด้วยวิธีการแสดงพระธรรมในวันธรรมสวนะ ส่วนการเผยแผ่คำสอนนอกอารามเป็นการสนทนาธรรมตามบ้านเรือน ประชาชนในเวลาอันเหมาะสมและตามกาลอันสมควร หรือในขณะที่จาริกไปตามหมู่บ้าน หรือนิคมต่างๆ ได้มีโอกาสสั่งสอนหลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า เพื่อให้ประชาชน ได้นำเอาหลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนาไปเป็นแนวปฏิบัติในการดำรงชีวิตอย่างมีความสุข ซึ่งจากผลการวิจัยทำให้ทราบได้ว่าการสร้างพื้นที่ทางสังคมในยุคปัจจุบันนี้ไม่จำเป็นจะต้องเป็นพื้นที่ทางธรรมชาติเท่านั้นที่สามารถใช้ในการสร้างพื้นที่ทางสังคมของภิกษุณีได้แต่สามารถสร้างพื้นที่ทางสังคมด้วยการใช้พื้นที่ทางสื่อออนไลน์ อินเทอร์เน็ต ในการสร้างพื้นที่ทางสังคมของภิกษุณีได้เช่นกัน

2. ความสัมพันธ์เชิงอำนาจของภิกษุณีที่มีต่อศาสนาในวัฒนธรรมไทย พบว่าเป็นการนำเสนอความแตกต่างระหว่างเพศหญิงและเพศชายทางสรีระได้นำไปสู่ความเชื่อที่ว่าผู้หญิงและผู้ชายมีความแตกต่างกันในทางอื่นๆ ด้วยไม่ว่าจะเป็นในเรื่องสติปัญญา ความสามารถ ความถนัด จิตใจ และอารมณ์ ไม่สามารถเปลี่ยนแปลงได้นำไปสู่สถานะของผู้หญิงที่ด้อยกว่าผู้ชาย แต่อย่างไรก็ตามภิกษุณีก็ได้แสดงออกซึ่งความสัมพันธ์เชิงอำนาจตามวัฒนธรรมไทยด้วยการมีความเคารพ อ่อนน้อมถ่อมตนต่อคณะสงฆ์ ทำสามีจิกรรมตามเวลาอันสมควร ตั้งใจปฏิบัติตนตามหลักคุณธรรม 8 มีการรักษาปฏิบัติตามพระธรรมวินัยโดยเคร่งครัด เมื่อคณะสงฆ์นิมนต์ไปร่วมงานบุญกุศลก็ให้ความร่วมมือและช่วยเหลือพร้อมกับการเข้าไปขอโอวาทและอุบาสกตามพระธรรมวินัย ที่เป็นเช่นนี้สามารถอธิบายได้ว่า การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมเป็นเรื่องปกติที่ต้องเกิดขึ้นในทุกสังคมและเป็นสภาวะการณ์ที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ซึ่งบางครั้งสมาชิกในสังคมจำเป็นต้องเปลี่ยนแปลงบางสิ่งบางอย่างไม่ว่าจะเป็นค่านิยม ทศนคติ ความรู้ ความเชื่อ วัฒนธรรมของสังคม เพื่อให้ระบบสังคมสามารถดำรงอยู่ร่วมกันได้อย่างปกติและสามารถตอบสนองความต้องการซึ่งกันและกันได้ ซึ่งเราจะพบว่าไม่มีสังคมใดเลยที่ไม่มี การเปลี่ยนแปลงเพียงแต่การเปลี่ยนแปลงที่เราพบเห็นในแต่ละสังคมอาจจะมีลักษณะที่แตกต่างกันออกไป อัตลักษณ์ทางเพศเป็นสิ่งที่ถูกกำหนดขึ้นโดยเงื่อนไขทางสังคมและวัฒนธรรมซึ่งทำให้เกิดการแบ่งแยกระหว่างความเป็นหญิงและชาย โดยสังคมจะเป็นผู้กำหนดบทบาทของแต่ละเพศให้มีความแตกต่างกันและอาจเปลี่ยนแปลงได้ตามเงื่อนไขของสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป ซึ่งสอดคล้องกับ ปิยะนาฏจันทร์กระจ่าง (2546: 16-17) ที่ได้ศึกษาแนวคิดเรื่องอำนาจและการตอบโต้ของ Michel Foucault โดยสรุปสมมติฐานเกี่ยวกับอำนาจของ Foucault ดังนี้ 1) เราไม่ควรคิดถึงอำนาจเหมือนคิดถึงสิ่งของซึ่งใครสักคนหรือสักกลุ่ม สามารถแสวงหาฉวยชิงหรือแบ่งปันแก่ผู้อื่น เพราะอำนาจไม่ได้มีลักษณะดังวัตถุนั้นจึงไม่ใช่สิ่งที่ใครจะยึดครองหรือทำหลุดมือไปได้แต่อำนาจมีปฏิบัติการจากจุดต่างๆ นับไม่ถ้วนในความสัมพันธ์ที่ไม่เท่าเทียมและเคลื่อนย้ายเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา 2) ความสัมพันธ์เชิงอำนาจไม่ใช่ความสัมพันธ์ซึ่งอยู่ภายนอกหรือแยกอย่างเด็ดขาดเป็นเอกเทศจากความสัมพันธ์ในสังคมชุดอื่นๆ อาทิ ความสัมพันธ์ในกระบวนการผลิตความสัมพันธ์ในการแสวงหาความรู้หรือความสัมพันธ์ทางเพศ แต่ปรากฏอยู่ในความสัมพันธ์ทางสังคมที่กล่าว

มาแล้วและปรากฏขึ้นทันทีที่ความสัมพันธ์เหล่านี้เกิดการแบ่งแยก เกิดความไม่เท่าเทียมและเสียศูนย์ไปชั่วขณะในขณะเดียวกันความสัมพันธ์เชิงอำนาจเองก็เป็นสาเหตุให้เกิดอาการที่กล่าวมาแล้วในความสัมพันธ์ทางสังคมชุดอื่น Foucault ไม่ได้มองว่าความสัมพันธ์เชิงอำนาจเป็น “โครงสร้างส่วนบน” (Superstructure) ซึ่งมีบทบาทเพียงคอยห้ามปรามหรือส่งเสริมให้ปัจเจกบุคคลไม่กระทำการอย่างใดอย่างหนึ่งแต่ยังมีบทบาทในการสร้างสิ่งอื่นขึ้นมาด้วย เป็นต้น ซึ่งจากผลการวิจัยทำให้ทราบว่าความสัมพันธ์เชิงอำนาจของภิกษุณีที่มีต่อศาสนาในวัฒนธรรมไทยนั้นภิกษุณีจะต้องเริ่มจากศูนย์คือสร้างรากฐาน ความมั่นใจ นำเชื่อถือก่อนจึงจะประสบความสำเร็จได้ทั้งในด้านสังคม ศาสนาและวัฒนธรรม ถึงแม้ว่าการบวชเป็นภิกษุณีนั้นในปัจจุบันนี้จะมีผู้หญิงหลายกลุ่มพยายามไปบวชเป็นภิกษุณีในต่างประเทศซึ่งเป็นลัทธิมหายาน และมหาเถรสมาคมองค์กรผู้ปกครองคณะสงฆ์สูงสุดก็รับรองไม่ได้ แต่กลุ่มผู้หญิงเหล่านั้นยังพยายามที่จะทำให้สังคมไทยยอมรับสภาพเป็นภิกษุณีให้ได้ ทั้งๆ ที่ประเทศไทยเราไม่มีพระอุปัชฌาย์ที่เป็นภิกษุณี

3. การเคลื่อนไหวทางสังคมของภิกษุณีภายใต้กฎหมายคณะสงฆ์ของไทยพบว่า เป็นการเคลื่อนไหวของภิกษุณีเพื่อไม่ให้มองว่าผู้หญิงเป็นเพศที่นำมาซึ่งอันตรายต่างๆ การไม่ยอมรับวิธีการต่างๆ ที่จะช่วยให้ผู้หญิงสามารถบวชเป็นภิกษุณีได้จนส่งผลให้เสรีภาพในพระพุทธศาสนาที่ผู้หญิงพึงจะได้รับมีการดำเนินการไปอย่างไม่เสมอภาคเท่าเทียมกับผู้ชายตามกฎหมายรัฐธรรมนูญรวมทั้งกฎหมายคณะสงฆ์ไทยที่ไม่ให้การรับรองสถานภาพภิกษุณีไม่ว่าจะประกาศตนว่าเป็นมหายานหรือนิกายใดๆ เพราะขัดต่อหลักฐานทางประวัติศาสตร์แต่อย่างไรก็ตามการเคลื่อนไหวทางสังคมของภิกษุณีภายใต้กฎหมายคณะสงฆ์ไทยนั้นมีการเคลื่อนไหวค่อนข้างน้อยเพราะแม้จะมีการเคลื่อนไหวทางสังคมอย่างไรหรือมีความพยายามทุกวิถีทางอย่างไรแล้วก็จะยอมรับให้ถูกต้องไม่ได้ เพราะไม่มีกฎหมายคณะสงฆ์ พ.ร.บ.คณะสงฆ์ฉบับไหนรับรองได้เลย แม้จะมีการเคลื่อนไหวสักปานใดก็ตามภิกษุณีจะไม่มีขึ้นในประเทศไทยเพราะขาดคุณสมบัติตามหลักการพระธรรมวินัยนั่นเอง ที่เป็นเช่นนี้สามารถอธิบายได้ว่าตลอดระยะเวลาที่ผ่านมาการเคลื่อนไหวทางสังคมของภิกษุณีได้ทำการต่อสู้กับวาทกรรมที่ถูกกำหนดโดยกรอบของความเชื่อในเรื่องความหมายเกี่ยวกับเพศที่ถูกต้องและขอบธรรมของสังคมเป็นความพยายามในการเคลื่อนไหวเพื่อสร้างตัวตนบนพื้นที่ทางสังคมซึ่ง

ปรากฏออกมาในหลายรูปแบบอันจะนำไปสู่การยอมรับกระบวนการสร้างและการช่วงชิงความหมายในการเข้าร่วมเป็นส่วนหนึ่งของพุทธบริษัท 4 ซึ่งเป็นการเคลื่อนไหวทางสังคมที่ภิกษุณีในประเทศไทยพยายามกระทำในการสร้างเครือข่าย สอดคล้องกับ ปิยะนาถ อังควาณิชกุล (2560: 84-85) ที่กล่าวว่าข้อกำหนดสถานภาพสตรีในสังคมไทยยังคงอยู่ภายใต้อิทธิพลความคิดในหลายๆ ด้าน ในด้านอิทธิพลคติทางพุทธศาสนามีรากฐานความคิดที่ว่าสตรีเพศเป็นผู้ก่อให้เกิดกิเลสแก่บุรุษซึ่งเป็นอุปสรรคสำคัญในการที่บุรุษเพศจะเอาชนะสู่การหลุดพ้น เมื่อคติทางพุทธศาสนาได้กำหนดสถานภาพของสตรีให้เป็นเช่นนั้นได้เกิดความคิดตามมาอีกว่าการเกิดมาเป็นเพศชายหรือเพศหญิงเกิดมาจากผลบุญและผลกรรม การเกิดเป็นสตรีเป็นผลจากการที่ได้ทำกรรมสะสมมาในอดีต จึงต้องเกิดมาเป็นสตรีเพื่อชดใช้กรรมผลจากคติทางพุทธศาสนาจึงทำให้ฐานะของสตรีถูกกำหนดให้ต่ำกว่าบุรุษ ในสมัยพุทธกาลสตรีสามารถบวชเป็นภิกษุณีได้แต่ต่อมาการบวชเป็นภิกษุณีได้ถูกยกเลิก ทำให้สตรีมีโอกาสดกต่างจากบุรุษจึงทำให้สตรีไม่สามารถบวชเป็นภิกษุได้ ซึ่งจากผลการวิจัยทำให้ทราบว่า การเคลื่อนไหวทางสังคมของภิกษุณีภายใต้กฎหมายคณะสงฆ์ของไทยนั้นเป็นความพยายามในการเคลื่อนไหวเพื่อต้องการมีกฎหมายรับรองความเป็นภิกษุณีเพราะตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์พุทธศักราช 2505 แก้ไขเพิ่มเติม(ฉบับที่ 2) พุทธศักราช 2535 ไม่ได้กำหนดให้มีภิกษุณีไว้ในกฎหมายคณะสงฆ์ของไทย แต่ก็สามารถดำเนินการให้เป็นนิติบุคคลได้ตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ หมวด 2 ส่วนที่ 1 ส่วนที่ 2 และ ส่วนที่ 3 ได้เช่นกัน

ข้อเสนอแนะ

จากสรุปผลการวิจัยและการอภิปรายผลดังกล่าวมาแล้ว มีข้อค้นพบ (Fact Finding) ที่มีคุณค่าและเป็นประโยชน์ต่อการนำไปใช้ จึงนำมาจัดทำเป็นข้อเสนอแนะเป็น 2 ระดับ ดังนี้

1. ข้อเสนอแนะเพื่อนำผลการวิจัยไปใช้

1.1 ควรสนับสนุนเครือข่ายทางสังคมของภิกษุณีไทยและให้ภิกษุณีได้ปฏิบัติหน้าที่ตามกฎหมายคณะสงฆ์ซึ่งประกอบด้วยด้านการปกครอง ด้านการศึกษา ด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ด้านสาธารณูปการ และด้านการสังคมสงเคราะห์

1.2 ควรสนับสนุนให้ภิกษุณีสร้างความมั่นใจ ความน่าเชื่อถือด้วยการปฏิบัติดี ปฏิบัติชอบ มีองค์ครบถ้วนรับรอง และยังสามารถเป็นบริษัทที่ช่วยนำพุทธธรรมเข้าใกล้ประชาชนมากขึ้นโดยเฉพาะเพศหญิงด้วยกัน

1.3 ควรส่งเสริมให้ภิกษุณีได้เข้าไปมีส่วนร่วมในการทำพิธีสามิกิจกรรมในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา การประเพณีปฏิบัติต่อคณะสงฆ์ด้วยความเคารพ รวมทั้งการปฏิสังขรณ์ตามกาลอันสมควร

2. ข้อเสนอแนะเพื่อทำการวิจัยครั้งต่อไป

2.1 ควรจะทำการวิจัยเกี่ยวกับภาพสะท้อนของประชาชนที่มีต่อความเป็นภิกษุณีว่าประชาชนโดยทั่วไปแล้วมีความรู้สึกนึกคิดอย่างไร และด้วยเหตุใดความเป็นภิกษุณีจึงมีข้อจำกัดในสังคมไทยทั้งที่เป็นหนึ่งในพุทธบริษัท 4 เหมือนกันกับพระสงฆ์ อุบาสก และอุบาสิกา

2.2 ควรทำการวิจัยถึงแนวทางในการทำให้การบวชภิกษุณีเป็นสิ่งถูกต้องตามพระธรรมวินัยเพื่อลดข้อขัดแย้งทางสังคม

2.3 เพื่อเป็นการเปิดโอกาสให้ภิกษุณีได้มีพื้นที่ทางสังคมมากขึ้นควรทำการวิจัยเกี่ยวกับรูปแบบและแนวทางในการส่งเสริมกิจกรรมของภิกษุณีร่วมกับคณะสงฆ์

เอกสารอ้างอิง

ปิยะนาฏ จันทร์กระจ่าง. (2546). **กระบวนการประทับตราบาปจากสังคม :**

กรณีศึกษาเด็กและเยาวชนที่กระทำผิดซ้ำในความผิดเกี่ยวกับการเสพยาบ้าในจังหวัดเชียงราย. ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

ปิยะนาถ อังควาณิชกุล. (2560). การศึกษาสถานภาพและวิถีชีวิตสตรีไทยภาคเหนือ จากงานบันทึกผ่านจิตกรรมล้านนา. **วารสารสถาบันวัฒนธรรมและศิลปะ.** 37(1): 83-91.

พรพรรณ จัยสิทธิ์.(2547). **การเลือกปฏิบัติต่อสตรีไทยตามกฎหมายศึกษากรณีการบวชภิกษุณีตามหลักพุทธศาสนาในประเทศไทย,** นิติศาสตรมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยรามคำแหง.

พระวิชาญ จุมครอง (วุฑฒิโก) และประเทือง ม่วงอ่อน. (2561). การเมืองเรื่องการ

แต่งตั้งสมณศักดิ์พระครูสัญญาบัตรจังหวัดอุบลราชธานี. **วารสารการบริหารปกครอง**, 7 (1): 87 - 106

พลเผ่า เพ็งวิภาศ. (2561). **การวิเคราะห์บทบาทของภิกษุณีในพระพุทธศาสนา.**

ปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

Kanai Lal Hazra.(2002). **History of Theravada Buddhism in South-East Asia.** New Delhi : Munshiram Manoharlal Publishers.

Translated Thai References

Jaisit, P. (2547). **Discrimination against Thai Women by Law: A Case Study of Ordain to be Bhikkhuni on Buddhism Principle in Thailand.** Master of Laws, Ramkhamhaeng University.

Joomkrong (Wuttigo), P. W., & Moungon, P. (2018). The Politics of Appointing Honorific Ranks of Provost Dean in Ubon Ratchathani. **Governance Journal**, 7 (1), 87-106. Retrieved from <https://www.tci-thaijo.org/index.php/gjournal-ksu/article/view/132104>

Junkrachang, P. (2546).**Social Stigmatization : A Case Study of Juvenile Recidivism on Amphetamine Addiction in Chiang Rai Province.** Master of Arts, Chiang Mai University.

Phengwiphat, P.(2561). **An Analysis Of The Role Of Phikkhunis In Buddhism.** Doctor of Philosophy, Graduate School , Mahachulalongkornrajavidyalaya University.

Ungkawanichakul, P. (2560). A Study of Status And Way Of Life Of Northern

Thai Women From Documents And Mural Paintings In Lanna. **Institute of Culture and Arts, Srinakharinwirot University.** 37(1): 83-91.